

DUES EDICIONS DEL BISBE JAUME ÇAÇADOR PER A LA REFORMA DE LA CLERECIA DEL BISBAT DE GIRONA

FRANCESC XAVIER ALTÉS I AGUILÓ

Abadia de Montserrat, 08199 MONTSERRAT

El bisbe de Girona Jaume Çaçador i Claret (Barcelona 1519-Girona 19-5-1597), que provenia d'una emergent família barcelonina de la qual durant el segle XVI n'havien sortit tres bisbes,¹ fou nomenat bisbe de Girona el 12 de desembre de l'any 1583.² El 27 de gener de 1584 prengué possessió del bisbat per procurador i nomenà vicari general el canonge i ardiaca de l'Empordà Miquel d'Agullana³ fins que hi féu l'entrada oficial el 25 de març.⁴ Prèviament, el dia 11 havia estat ordenat bisbe a la catedral de Barcelona.⁵ Tot i que el seu escut episcopal, amb tres roses i banda amb estrella al mig, és a la façana del palau episcopal de Girona, del seu pontificat en sabem poca cosa.⁶

En canvi, de l'esperit reformador tridentí que tingueren el seu oncle Jaume Çaçador, bisbe de Barcelona (1545-1561), i el seu cosí Guillem Çaçador, que el succeí en aquella seu (1561-1570), n'estem força informats;⁷ tot i això,

¹ J. BADA, *Situació religiosa de Barcelona en el segle XVI*, Barcelona, 1970, pàg. 96-99; *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 4, Barcelona, 1973, pàg. 79-80; *Diccionari d'Història Ecclesiàstica de Catalunya*, vol.1, Barcelona, 1998, pàg. 377; M. A. FARGAS PEÑAROCHA, *Família i poder a Catalunya, 1516-1626*, Barcelona, 1997, pàg. 453.

² C. EUBEL, *Hierarchia catholica medii aevi*, vol. 3, Münster, 1910, pàg. 219.

³ Girona, Arxiu Diocesà, D-242, f. 63.

⁴ A. MERINO, J. de la CANAL, *España Sagrada*, vol. 44, Madrid, 1826, pàg. 122.

⁵ *Dietari del Antich Consell Barceloní*, vol. 5, Barcelona, 1896, pàg. 395.

⁶ A. MERINO, J. de la CANAL, *España Sagrada*, vol. 44, pàg. 122-127; J. VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*, vol. 14, Madrid, 1850, pàg. 93-95; M. PÉREZ LATRE en *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents: 1518-1714*, vol. 2, Barcelona, 2003, pàg. 203.

⁷ J. BADA, *Situació religiosa de Barcelona en el segle XVI*, pàg. 101-178.

de l'activitat reformadora del bisbe de Girona només n'han transcendit les lluites amb el seu capítol catedralici, oposat a les mesures reformadores que l'afectaven,⁸ així com algun detall que traspuen les seves visites pastorals.⁹ L'aportació que hi fan aquestes pàgines, tot i ser puntual, ajuda a il·luminar l'acció pastoral posttridentina del bisbe de Girona, justament al bell mig del seu pontificat i, potser significativament, després del Concili Provincial Tarraconense de l'any 1591.

Quan assistí al concili, el bisbe Jaume Caçador era el Diputat Eclesiàstic del General de Catalunya. Havia estat elegit el 22 de juliol de 1590 per al trienni 1590-1593, durant el qual residí habitualment a Barcelona, tal com era preceptiu, i governà el bisbat per mitjà del vicari general, Pere Tarroja.¹⁰ Quan el va acabar, el juliol de 1593, no trigà a reprendre la residència episcopal a Girona, registrada en la cúria episcopal amb aquesta nota: *A XI del mes de agost MDLXXXIII arriba sa Senyoria, de Barcelona, de diputat, qui acabá lo trienni.*¹¹

Aquest retorn efectiu al capdavant del bisbat i la direcció personal de l'acció pastoral, el bisbe Jaume Caçador l'havia preparat els primers mesos de l'any tot fent editar un parell d'opuscles que es presentarien a la clerecia en el sínode diocesà anual i que en serien instruments de referència, l'un com a directori i l'altre com a correctori. Amb ells volia impulsar la renovació de l'activitat pastoral i de la vida cristiana dels fidels mitjançant la reforma de la vida i del ministeri dels sacerdots, la reforma de costums, la pastoral del sagrament de la penitència, la predicació i la catequesi.

LES ADVERTÈNCIES I MANAMENTS PUBLICATS PEL BISBE JAUME CAÇADOR (1593)

En el sínode diocesà de l'any 1593, que se celebrà, com era tradició, el dimecres i el dijous després del diumenge *in Albis*, que aquell any

⁸ A. MERINO, J. de la CANAL, *España Sagrada*, vol. 44, pàg. 122-124; J. M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Pergamins de la Mitra (891-1687)*, Girona, 1984, núm. 1786-1790.

⁹ X. SOLÀ COLOMER, *La Reforma Catòlica a la muntanya catalana a través de les Visites Pastorals: Els bisbats de Girona i Vic (1587-1800)*, Girona, 2008.

¹⁰ Professor de teologia de Vic, però arrelat a Girona (Girona, Arxiu Diocesà, G-80, f. 91), ho era des del 7 d'abril de 1584 (Girona, Arxiu Diocesà, D-242, f. 79).

¹¹ Girona, Arxiu Diocesà, U-213: *Regesta litterarum 1590-1593*, f. 175v, al cap de plana.

s'escaigueren el 28 i 29 d'abril, un dels manaments promulgats pel bisbe feia referència a un llibre denominat *Advertències* que hom suposava en poder o a l'abast dels rectors i dels confessors, als quals hom ordenava:

*16.- Item que publiquen la bulla "In Coena Domini" cadany y que los confessors les tinguen, es ab lo llibre de les Advertensies, y que la publiquen quatre voltes en les festes anyals ab les Constitucions de Tarragona.*¹²

Al cap d'un any, en el sínode celebrat dels dies 19 i 20 d'abril de 1594, hom l'esmentà de nou en els dos primers manaments episcopals, tot prescrivint-ne l'ús en l'ensenyament dels rudiments de la doctrina cristiana als fidels, i alhora imposant-ne l'adquisició, sota amenaça de multa pecuniària, a tots els sacerdots que tinguessin cura d'ànimes:

1.- Primo mana sa Senyoria que los curats y altres a qui toca ensenyar la doctrina cristiana al poble conforme ab les Advertencies sta ordenat.

*2.- Item que compren les dites Advertencies que lo dit señor bisbe ha manat fer stampar y les Constitucions de Tarragona novament stampades...*¹³

Aquest llibre, que el bisbe havia fet imprimir perquè fos un obligat llibre de capçalera per a la clerecia del bisbat, no era altra cosa que un opuscle de format manual o de butxaca. Heus aquí la descripció bibliogràfica:

ADVERTEN- | CIES Y MANA- | ments del molt Illustre y Re- | uerendissim señor Don
layme | Cassador Bisbe de Girona, pera | que los Curats, y Rectores de | son
Bisbat exerciten | millor sos of- | ficis. | AIXI MATEX VN MEMORI- | al, pera que los
matexos estiguan aduertits | de alguns errors, y descuyts que acostu- | man de succeir en
lo oir | confessions. | TANTBE SE POSA EN LO | fi una summa de Doctrina Christiana, |
pera que la ensenyen a sos parro- | chians los Diumenges, | y festes. | AB LICENCIA
| del Ordinari. | En Barcelona per Sabastia de Cor | mellas. Any. 1593.

És un volum en 12°, amb 5 f., 193 pàg, 1 f. (en blanc?; manca en l'exemplar consultat); signatures A-H¹² I⁶; errors en la paginació; fa 6,5 × 13,5 cm.

D'aquest opuscle, que sembla haver esdevingut una raresa bibliogràfica, se'n conserva un exemplar a la Biblioteca de Catalunya, de Barcelona,

¹² Girona, Arxiu Diocesà, T-122: *Liber constitutionum synodaliū* [1575-1596], f. 141v.

¹³ Girona, Arxiu Diocesà, T-122: *Liber constitutionum synodaliū* [1575-1596], f. 170v.

(signatura topològica 9-III-40),¹⁴ mentre que un altre exemplar que el llibreter Antoni Palau situa a la Biblioteca Episcopal de Vic¹⁵ no ha estat trobat¹⁶ des de l'any 1939.¹⁷ A principis del segle vintè l'antiquari Jacques Rosenthal, de Munic, en posà a la venda un exemplar.¹⁸

Una remarca fonamental a tenir en compte sobre aquest llibret és que, malgrat que la portada l'atribueixi al bisbe Jaume Caçador, en realitat es tracta de la traducció catalana, puntualment addicionada, d'un opuscle homònim de l'arquebisbe de Santiago de Compostella, Francisco Blanco (1574-†1581), prelat que havia participat activament en el tercer període de sessions (1562-1563) del Concili de Trento i que reinstaurà la celebració dels sínodes diocesans com un mitjà per a la reforma i la instrucció de la clerecia, i per impulsar la instrucció catequètica dels fidels.

Val a dir que aquesta obra de l'arquebisbe Blanco, bibliogràficament és molt mal coneguda. El bibliògraf setcentista Nicolás Antonio en desglossà el títol, tot creant involuntàriament tres obres i/o edicions imaginàries –1: *Advertencias para que los curas exerciten mejor sus oficios*; 2: [Memorial] *Para evitar algunos yerros en el oír las confesiones*; 3: *Suma de la Doctrina Christiana*– de les quals esmenta dues edicions, una impresa a Saragossa l'any 1577, i una altra a Valladolid, per Diego Fernández, l'any 1587.¹⁹ Tanmateix, ambdues han estat infructuosament recercades modernament.²⁰

¹⁴ A. MILLARES CARLO, «Introducción al estudio de la Historia y Bibliografía de la imprenta en Barcelona en el siglo XVI. Los impresores del período renacentista», *Boletín Millares Carlo*, 2 (1981), pàg. 104, núm. 14.

¹⁵ A. PALAU Y DULCET, *Manual del librero hispanoamericano*, vol. 3, Barcelona, 1950, núm. 47358, atribuint-lo al seu oncle Guillem Caçador, auditor de la Rota i bisbe de l'Alguer.

¹⁶ Ja ho assenyala X. BASTIDA, *Guillermo Cassador: Su vida y sus obras*, Roma, 1974, pàg. 91, nota 338.

¹⁷ Des d'aleshores manquen també, entre d'altres, alguns incunables singulars (F. X. ALTÉS I AGUILÓ; A. OLIVAR DAYDÍ, *Catàleg dels incunables de la Biblioteca Episcopal de Vic*, Vic, 2000, pàg. 13 i núm. 2, 3, 54, 63, 92, 102, 103, 137, 143, 165, 194).

¹⁸ *Catalogue XVI. Bibliotheca mystico-ascetica*, núm. 221.

¹⁹ N. ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Nova*, vol. 1, Madrid, 1783, pàg. 408; C. GUTIÉRREZ, *Espanoles en Trento*, Valladolid, 1951, pàg. 390, notes 781-783.

²⁰ J. M. SÁNCHEZ, *Bibliografía aragonesa del siglo XVI*, vol. 2, Madrid, 1914, núm. 541 i 542; C. GUTIÉRREZ, *Espanoles en Trento*, pàg. 390, notes 781-783; A. PALAU Y DULCET, *Manual*, núm. 30179-30181; J. SIMÓN DÍAZ, *Bibliografía de la literatura hispánica*, vol. 6, Madrid, 1972, núm. 4499-4502; J. SIMÓN DÍAZ, «Libros a buscar y libros hallados», en *Cuadernos Bibliográficos*, 30, Madrid, 1973, núm. 697-698; *Repertorio de impresos españoles perdidos e imaginarios*, vol. 1, Madrid, 1982, pàg. 83, núm. 1174-1175.

Pel que fa al *Memorial para evitar algunos yerros*, sembla que n'hauria existit una edició solta, atès que l'arquebisbe Blanco en el sínode compostellà de l'any 1576 recomanà als rectors *el Memorial que mandamos imprimir*;²¹ tanmateix, amb el títol genèric de *Memorial*, possiblement es referia al conjunt del seu opuscle tal com el designa en la lletra d'endreça en dir: *nos parecio ser cosa conveniente mandar imprimir este breve Memorial*.

De moment, però, només coneixem la triple obra de l'arquebisbe publicada com a apèndix al popularíssim manual per a confessors de fra Bartolomé de Medina (†c1580-81), titulat *Breve instruccion de como se ha de administrar el sacramento de la penitencia*, en l'edició estampada a Osca, l'any 1581,²² en la qual l'opuscle de l'arquebisbe Blanco ocupa els folis 279-328 (signatures L⁷⁻⁸ N-R¹⁻⁸ S¹⁻⁵) del llibre i hi té aquesta portada pròpia:

ADVERTENCIAS | Y MANDATOS DEL | ILLVSTRISSIMO Y REVE- | rendisimo señor don
Francisco Blanco, Arçõ- | bispo de Sanctiago: para que todos los | Curas y
Rectores de su Arçobispa- | do, puedan mejor exerci- | tar sus officios: | * |

¶ ANSI MESMO VN MEMO- | rial, para que los mesmos esten aduertidos de |
algunos yerros y descuydos que suelen acon- | tecer en el oyr confessiones.
| ¶ TAMBIEN SE PONE A LA | fin vna summa de doctrina christiana, para | que
la ensenyen a sus feligreses, | todos los domingos y | fiestas. | [gravadet
rodó amb un calvari] | EN HVESCA, | Por Ioan Perez de Valdiuielso, año | 1581.

D'aquesta edició de l'obra de Medina amb l'opuscle de Blanco se'n coneixen exemplars a Gilet (València), *Monestir del Sant Esperit*, 41-f-15; Londres, *British Library*, 4061.aaa.23; Maó, *Biblioteca Pública del Estado*, 4027 i 6743; Tarragona, *Biblioteca Pública*, i València, *Biblioteca Arquebisbal*.

El manual bibliogràfic d'Antoni Palau esmenta, però, una edició de l'opuscle de Blanco impresa també a Osca, l'any 1581, pel mateix impressor, amb de 49 folis (*i.e.* 48),²³ cosa que fa sospitar que, molt possiblement, es tracta d'una edició fantasma, atès que el nombre de folis respon al còmput

²¹ *Constituciones Synodales del arzobispado de Santiago...mes de iunio. Año 1576*, Madrid, Pierres Cosin, 1579, f. 15v, segons la citació que en fa C. GUTIÉRREZ, *Espanoles en Trento*, pàg. 390, nota 782.

²² J. M. SÁNCHEZ, *Bibliografía aragonesa*, vol. 2, núm. 880; A. PALAU y DULCET, *Manual*, núm. 159400.

²³ A. PALAU y DULCET, *Manual*, núm. 30180.

dels folis 279-327 (= 48 fulls) de l'edició de Bartolomé de Medina. Tot amb tot, no es pot descartar que se'n fes un tiratge a part.

Més enllà de les edicions conegudes i de les no identificades de l'opuscle de l'arquebisbe Blanco, la traducció catalana publicada sota el nom del bisbe Caçador, planteja una qüestió: fou un plagi deliberat? De fet, obrint el llibre hi trobem la carta d'endresa de Blanco amb l'encapçalament i la signatura substituïdes pel nom del bisbe de Girona, *en lo corrent trienni Deputat de Cathaluña*; tanmateix, al final de la carta hom constata la introducció d'una frase molt significativa, atès que substitueix l'expressió, *nos parecia ser cosa conveniente mandar imprimir este breve memorial*, per aquesta altra prou eloqüent:

nos ha aparegut esser cosa convenientissima manar traduyr de Castella en Catala, y imprimir, aquest breu memorial que feu estampar lo Illustrissim y Reverendissim Senyor don Francesch Blanco, Archebisbe de Sanct laume de Galicia perals Curats y Rectors de son Archebisbat (f. A⁴).

A la vista d'aquesta declaració semblaria que l'atribució del llibret al bisbe Caçador, prové, probablement, d'una desafortunada adequació del títol de l'edició castellana, per atorgar-li el mateix caràcter quasi normatiu.

PECULIARITATS DE L'EDICIÓ CATALANA DE LES ADVERTÈNCIES I MANAMENTS

Les característiques d'aquest llibre són bàsicament tres: la primera és, justament, la seva traducció al català; la segona és el seu objectiu reformista i pastoral; i la tercera rau, precisament, en les omissions i els additaments respecte de l'original castellà.

La traducció catalana d'una obra que no era una novetat editorial, palesa la voluntat de fer-ne un manual o directori, accessible a la clerecia que tenia una formació deficient. D'aquí que el bisbe Caçador assumís el paràgraf final de la carta original d'endresa amb el qual advertia els destinataris:

us demanarem molt particular compte del contingut en aquest llibre; així en la synodo, com visitant per nostra persona ho de nostres visitadors; y als que trobarem esser estat negligents en entendre y acomanar a la memoria, y complir la doctrina de aquest llibre, los manarem castigar conforme a sa culpa (f. A⁵).

L'objectiu reformador de l'opuscle rau en les seves directrius i, especialment, en la seva reiterada imposició a la clerecia en els sínodes dels anys 1593 i 1594. Més encara; l'esment de les *Advertències* en el sínode del 28-29 d'abril de 1593, indica que hom el féu imprimir per a aquesta ocasió i, a més, a última hora, atès que la butlla *In Caena Domini*, del papa Sixt V, hi està rubricada pel bisbe Caçador el 24 de març i que, serien laboralment inhàbils el 25 de març, els diumenges 28 de març, 4 i 11 d'abril, les fèries majors de la Setmana Santa (15-17 d'abril) i les festes de Pasqua (18-20 d'abril).

Pel fet de tractar-se d'una traducció addicionada és interessant d'indicar, puntualment, allò que ha estat afegit o bé suprimit en cadascuna de les tres parts del llibre: 1: *Advertències*; 2: *Memorial*; 3: *Summa de Doctrina cristiana*.

1.- Les *Advertentias per a los Curats y Rectores del Bisbat de Gerona* (pàg. 1-16), són admonicions, que sovint coincideixen amb la part dispositiva de les sinodals gironines, i algunes semblen provenir-ne. A la que recomana als sacerdots llibres sobre la confessió i la cura pastoral, el bisbe Caçador n'hi afegeix set,²⁴ les Constitucions Tarraconenses i les Sinodals de Girona:

Pera que pugan millor exercitan sos officis, procuren tenir la Biblia, y algunas summas de Sacraments, y casos de consentia, com la de Victoria,²⁵ Armilla, o de Navarro,²⁶ o de Silvestre,²⁷ o de Madina,²⁸ o de Cordova,²⁹ o de Pedraza³⁰ o de Caieta,³¹ o las Instituciones del Cardenal Servantes,³² o lo Directorium de Fra Pere martyr Coma,³³ Polanco de penitentia,³⁴ lo Memorial de fra Lluís de Granada,³⁵ y lo Catecismo fet

²⁴ Alguns són força comuns. cf. X. SOLÀ COLOMER, *La Reforma Catòlica a la muntanya catalana*, pàg. 243.

²⁵ Francisco de VITORIA, *Summa sacramentorum Ecclesiae*.

²⁶ Hom designava *doctor Navarro* a Martín de AZPILCUETA, *Manual de confesores y penitentes*.

²⁷ Silvestro MAZOLINI da PRIERIO, *Sylvestrinae summae*.

²⁸ Bartolomé de MEDINA, *Breve instruccion de como se ha de administrar el sacramento de la Penitencia*.

²⁹ ANTONIO DE CORDOBA, *Tratado de casos de conciencia*.

³⁰ Juan de PEDRAZA, *Summa de cassos de conciencia*.

³¹ Es tracta de l'obreta del cardenal Gaietà, Tommaso de VIO, *Summa caietana de peccatis*.

³² L'arquebisbe de Tarragona Gaspar CERVANTES DE GAETA, *Instruccions y advertiments molt utils y necessaris per a les persones ecclesiastiques y principalment per als qui tenen cura de animas*.

³³ Pere Màrtir COMA, *Llibret intitulat Directorum Curatorum*.

³⁴ Juan POLANCO, *Breve directorium ad confesariis et confitentis*.

³⁵ Luis de GRANADA, *Memorial de la vida christiana*.

per decret del Concili de Trento,³⁶ y les constitucions provincials de Tarragona,³⁷ y las synodals del nostre bisbat,³⁸ y altres llibres en los quals se tracta del regiments de la cura de las animas (pàg. 4).

Als rectors hom els mana de tenir al dia els llibres sacramentals i la inscripció dels difunts (pàg. 8), potser per influència del Concili Provincial de 1591,³⁹ així com d'inquirir els nouvinguts a la parròquia si han fet testament i amb quin notari per tal de saber els sufragis per la seva ànima encomanats als seus marmessors (pàg. 9). Hom insisteix en la catequesi a través de l'ensenyament de les fórmules elementals de la doctrina cristiana,⁴⁰ i per això prescriu als rectors *que no casen a home ni a dona que primer no sapien les quatre oracions,⁴¹ y los manaments de la lley de Deu y de la Iglesia, y sacraments, articles de la fe,⁴² sots pena de un ducat*; i que aquestes fórmules les ensenyin als fidels abans de l'ofertori de la missa dominical o festiva, *repetint los ho dos o tres vegades, per a que ho vagen aprenent apoch apoch* (pàg. 10).

2.- El Memorial està dividit en cinc parts. La primera, *que tracta dels casos mes comuns en ques deu negar ho dilatar la absolutio Sacramental* (pàg. 17-43). Tot i que comença com l'original, de seguida se n'aparta afegint-hi nou casos més i casos de restitució (pàg. 37-43). Mana diferir l'absolució als eclesiàstics *barbats, ho que crian cabells* fins que canviïn d'actitud (pàg. 43), dibuixant així la imatge externa del clergue reformat.

En la segona part del memorial, *que tracta de alguns contractes il·lícits, y usuarios* (pàg. 44-52) hom hi afegeix casos referents a compres i vendes, especulació, usura i actuacions de notaris i de jutges.

En la tercera part del Memorial, *en la qual se posa lo que ha de demanar lo confessor al penitent* (pàg. 53-99) incorpora un formulari per inquirir els pecats, que ressegueix els dotze manaments, els set pecats capitals i les set

³⁶ Cf. les edicions en G. J. BELLINGER, *Bibliographie des Catechismus Romanus*, Baden-Baden, 1983.

³⁷ *Constitutionum sacrorum Conciliorum Tarraconensium*, Barcelona, Claudi Bornat, 1557; *Constitutionum Provincialium Tarraconensium libri quinque*, Tarragona, Felip Mei, 1593.

³⁸ Ha de referir-se, necessàriament, a l'edició feta pel mateix bisbe Caçador l'any 1593.

³⁹ *Constitutionum Provincialium Tarraconensium*, pàg. 238.

⁴⁰ *Constitutionum Provincialium Tarraconensium*, pàg. 3.

⁴¹ És a dir, el Parenostre, l'Avemaria, el Credo i la Salve Regina.

⁴² Set sobre la humanitat i set més sobre la divinitat de Jesucrist.

obres de misericòrdia. A més indica criteris per discernir-ne el caràcter venial o mortal.

En la quarta part del *Memorial*, relativa al *confessor*, en quant es metge, y en quant es iutge (p. 99-121), hom hi afegeix consells espirituals i pràctics que el confessor pot donar al penitent i també les fórmules per a l'absolució general i per als pecats que comporten irregularitat canònica.

La cinquena part, erròniament anomenada quarta (pàg. 122-167), inclou la butlla *In Caena Domini* (1586) del papa Sixt V, sobre els excomunicats. La traducció catalana, autoritzada pel bisbe Caçador el 24 de març de 1593,⁴³ sembla obeir la constitució provincial de 1591 que n'ordenava la publicació dues vegades l'any a les esglésies.⁴⁴ Als pecats i als casos l'absolució dels quals es reserva el bisbe, el bisbe Cassador hi afegeix el rapte de donzelles, l'agressió als pares i als clergues, la commutació de vots, l'incest, la falsificació de documents episcopals, l'homicidi voluntari, la sodomia, l'impagament de delmes i de primícies, la simonia, la crema de camps, collites o vegetació, i el perjuri en judici (pàg. 160). També és diferent de l'original el tractament dels casos de *suspensió* i d'*entredit* eclesiàstic (pàg. 162-163).

3.- La *Summa de Doctrina christiana*, de la qual s'han de servir els rectors per *instruyr lo poble* (pàg. 167-186) els diumenges i festes,⁴⁵ és la mateixa de l'original, però en català, malgrat dur el títol diferent. Les fórmules del *Pater noster*, *Ave Maria*, *Credo* i *Salve Regina* són en llatí, però van seguides de la traducció catalana; i el *Parenostre* de l'explicació de les set peticions que el conformen. Llevat de les Benaurances evangèliques, aquest conjunt de fórmules era comú, i al bisbat de Girona ja el prescrivien les sinodals des del segle XIV.⁴⁶ Tal com en l'edició original, acaba amb *Lo Modo de ajudar a dir Missa, en lo qual se ensenya com ha de respondre lo Ministre al Sacerdot* (p. 187-191), naturalment en llatí, i les pregàries, també llatines, per a abans i després dels àpats, i per a l'*Angelus*, quant tocan a la *Avemaria* (pàg. 191-193).

⁴³ El bisbe Caçador l'havia feta publicar el 23 d'octubre de 1589 (Girona, Arxiu Diocesà, U-212, f. 168).

⁴⁴ *Constitutionum Provincialum Tarraconensium*, pàg. 270.

⁴⁵ *Constitutionum Provincialum Tarraconensium*, pàg. 3.

⁴⁶ T. NOGUER I MUSQUERAS, J. M. PONS GURI, «Constitucions sinodals de Girona de la primera compilació», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, 18 (1966-1967), pàg. 96 i 138-140.

Fora del bisbat de Girona, hom constata que aquesta edició catalana del *Memorial* fou una de les fons utilitzades, i copiades, per confeir un altre memorial, d'estructura diferent, però de títol similar, publicat l'any 1598, sota el nom del bisbe de Barcelona:

MEMORIAL | DE MANAMENTS | Y ADUERTENCIAS, | Del molt Illustre y Reuerendissim
| señor don Ioan Dymas Loris Bis- | be de Barcelona y del Consell de | sa
Magestat, etc. Per als Sacer- | dots, Confessors, Rectors | y Curats de son |
Bisbat. | Dividit en dotze Capitols; en los quals | breument se compren, lo que
han de | saber, ensenyar, y fer; per | cumplir tots en | son offici. | [floró] | Ab
Licencia y privilegi. | Estampat en Barcelona, à costas | de Raphael Nogues
Llibreter; | y venense en sa casa. | MDXCVIII. (En Barcelona, en la Estampa de
Gabriel | Graells, y Giraldo Dotil. 1598).⁴⁷

Tot i que el títol i les llicències del llibre van a nom del bisbe Loris, l'autor en fou el jesuïta Pere Gil,⁴⁸ malgrat que alguns autors s'atenguin al títol,⁴⁹ escull oportunament indicat en el manual bibliogràfic d'en Palau.⁵⁰

LA PRIMERA EDICIÓ DE LES CONSTITUCIONS SINODALS DE GIRONA (1593)

El bisbat de Girona, tot i la seva tradició sinodal, no disposà d'una compilació impresa de les pròpies constitucions sinodals fins a aquesta que

⁴⁷ A. PALAU y DULCET, *Manual*, núm. 142491; A. MILLARES CARLO, «Introducción al estudio de la Historia y Bibliografía de la imprenta en Barcelona», pàg. 115, núm. 16.

⁴⁸ F. ALEGAMBRE, *Bibliotheca scriptorum Societatis Iesu*, Anvers, 1643, pàg. 369. D'ell depenen la majoria d'autors posteriors: M. MARCILLO, *Crisi de Catalunya hecha por las naciones estrangeras*, Barcelona, 1685, pàg. 361; N. ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Nova*, vol. 2, pàg. 165; F. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario critico de escritores catalanes*, Barcelona, 1836, pàg. 286; J. E. de URIARTE, *Catálogo razonado de obras anónimas y pseudónimas de autores de la Compañía de Jesús pertenecientes a la antigua Asistencia española*, vol. 3, Madrid, 1906, pàg. 333-334.

⁴⁹ M. AYMERICH, *Nomina et acta episcoporum barcinonensium*, Barcelona, 1760, pàg. 415; F. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario*, pàg. 347; S. PUIG I PUIG, *El episcopologio de Barcelona*, Barcelona, 1916, pàg. 32 nota 107; M. AGUILÓ I FUSTER, *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*, Madrid, 1923, núm. 488.

⁵⁰ A. PALAU y DULCET, *Manual*, núm. 142.491.

féu editar el bisbe Jaume Caçador, malgrat que, aleshores, l'arquebisbat de Tarragona (1581) i el bisbat de Vic (1591) ja havien editat les pròpies.⁵¹ Al de Girona, una modesta compilació de constitucions Tarraconenses i de sinodals gironines, projectada l'any 1498,⁵² fou publicada l'any 1502 pel bisbe Berenguer de Pau⁵³ que, versemblantment féu també imprimir les del sínode de l'any 1502.⁵⁴ Al cap d'un decenni, el bisbe Guillem Boil féu imprimir les del sínode de l'any 1512⁵⁵ i, potser tot seguint aquesta tradició, el bisbe Benet de Tocco les del sínode del 13 i 14 d'abril de 1575.⁵⁶

Justament a causa de la publicació d'aquestes constitucions el bisbe Benet de Tocco (1572-1583) topà amb l'oposició del Capítol Catedralici, que apel·là a la Seu Apostòlica i incità sectors de la clerecia a contradir l'autoritat del bisbe; de tal manera que el 29 d'abril, quinze dies després del sínode, el bisbe escrigué al papa Gregori XIII demanant-li suport a l'autoritat episcopal

⁵¹ G. M. de BROCÀ, *Taula de les stampacions de les constitucions y altres drets de Cathalunya y de les costums y ordinacions de sos diverses paratges*, Barcelona, 1907, pàg. 129 i 140-141.

⁵² A. MERINO, J. de la CANAL, *España Sagrada*, vol. 44, pàg. 98.

⁵³ T. NOGUER I MUSQUERAS, J. M. PONS GURI, «Constitucions sinodals de Girona», pàg. 48; F. J. NORTON, *A descriptive catalogue of printing in Spain and Portugal 1501-1520*, Cambridge, 1978, núm. 344; J. MARTÍN ABAD, *Post-incunables Ibéricos*, Madrid, 2001, núm. 457.

⁵⁴ T. NOGUER I MUSQUERAS, J. M. PONS GURI, «Constitucions sinodals de Girona», pàg. 48, en nota; F. J. NORTON, *A descriptive catalogue*, núm. 152; J. MARTÍN ABAD, *Post-incunables Ibéricos*, núm. 458.

⁵⁵ F. J. NORTON, *A descriptive catalogue*, núm. 181; J. MARTÍN ABAD, *Post-incunables Ibéricos*, núm. 459; Descripció i edició facsimilar per A. J. SOBERANAS I LLEÓ, «L'edició de les Sinodals de Girona de 1512», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 25 (1981), pàg. 397-410.

⁵⁶ N'hi ha un exemplar encartat entre els folis 13-14 del volum de sinodals conservat a l'Arxiu Diocesà de Girona, T-122. Es tracta d'un quadern de 6 fulls, que fa 220 x 160 mm, està plegat en 4º; i presenta una caixa tipogràfica de 164 x 103 mm (115 mm comptant-hi les postilles marginals), amb 40-41 línies de text per plana, llevat de la primera plana que en té 38 perquè la primera línia és en cos tipogràfic més gran. Llettra rodona petita en 83 mm. Descripció: Comença amb una inicial gravada (20 x 20 mm): *N'os dô fra Benet de Tòc | co per la gracia de Deu y de la sancta sede Apostolica | Bisbe de Gerona, y en virtud dels decrets...* [f. 6] lin. 29: *...Dispensatio de comutatio de vots. | Benedictus de Tocco | Eps Gerunden.* [f. 6v:] en blanc. Sembla imprès a Barcelona, potser per Jaume Cortei?

i a les seves sinodals, pouades, d'altra banda, en els decrets del concili de Trento i en les constitucions provincials Tarraconenses.⁵⁷

Aquesta actitud dels canonges envers als manaments episcopals de reforma de caràcter tridentí, fou més o menys generalitzada. Sense anar més lluny, el bisbe de Vic, l'any 1581, i de Barcelona, el 1594, també clamaren al Papa davant l'oposició dels respectius capítols catedralicis als seus decrets de reforma.⁵⁸ Per la seva banda, el bisbe Jaume Caçador, tot i tenir també l'oposició dels canonges,⁵⁹ l'any 1593, mentre era a Barcelona al cap de la Diputació del General, féu imprimir per primera vegada una compilació de les sinodals de Girona; i als llibres que recomanava als sacerdots en les seves *Advertències*, impreses també aleshores, hi afegia *les constitucions provincials de Tarragona, y las synodals del nostre bisbat* (pàg. 4), l'adquisició de les quals ordenà als clergues, l'any 1594, en la segona constitució del sínodo:

*Item que compren les dites Advertències que lo dit señor bisbe ha manat fer stampar y les Constitucions de Tarragona novament stampades a pena de... per a millor poder exercir la cura de les animas.*⁶⁰

⁵⁷ *Beatissime Pater. De poi che V. S. a nominatione del re catolico me transferi del vescovato de Vich in questo di Girona... mi sonno occupato doi anni et quatro mesi visitando parte di esso vescovato per mia propria persona, et il resto per mei visitatori; et come in deta visitatione habbia trovata molte cose digne de reformatione... nello ultimo Sinodo celebrato in questa diocesi di poi di Pascua, ho ordinato et fatto publicar con il consiglio de duo canonici dotti, circonspectti et di buona vita (per non haverne in questo nostro Capitolo piu d'altri dotti) certe ordinationi, cavate dal detto sacro Concilio di Trento, constitutioni di questa Provincia di Tarragona et... E como, Santissimo Patre, durum sit asueta relinquere, il Capitolo di questa Chiesa, o la maggior parte di essi che sonno discoli, m'hanno dato una requisitione di questa Chiesa et appellatione a la Sancta Sede Apostolica, nella quali dicono io non haver potuto fare dette constitutioni senza consiglio et consensu de esso Capitolo, invitando et incitando a gli altri a unirsi con essi seditiosamente, non intendendo, o dissimulando d'intendere, che gli vescovi mei predecessori, di molti anno in dietro, cho non he memoria in contrario, estando in consuetudine di ordinare et publicare constitutioni nel Sinodo diocesano senza consentimento del Capitolo, come io ancora ogni anno ho fatto di poi che sonno qua...* (Archivio Segreto Vaticano, *Lettere di Vescovi*, vol. 10, f. 109-109v).

⁵⁸ Archivio Segreto Vaticano, *Lettere di Vescovi*, vol. 25, f. 180-181; *Nunciatura d'Espanya*, vol. 41, f. 119-120.

⁵⁹ J. VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*, vol. 14, Madrid, 1850, pàg. 94.

⁶⁰ Girona, Arxiu Diocesà, T-122, f. 170v.

L'edició de les constitucions provincials Tarraconenses havia estat publicada l'any 1593, per ordre de l'arquebisbe de Tarragona, Joan Terés.⁶¹ La de les sinodals gironines del bisbe Caçador es titulava:

CONSTITV | TIONES SYNO | DALES GERVN- | DENSES, AEDI- | tae Anno Domini. M. |
D. Lxxxiiij. | [gravat representant el Calvari] | BARCINONE. | Cum Licentia, ex
typographia Seba- | stiani à Cormellas, An- | no. 1593.

És un volum en 4°, amb 3 f., 96 pàg., 1 f., i signatures A-N⁴; fa 20,5 × 14 cm.

Se'n conserva un exemplar a la Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona. L'edició fou descrita l'any 1881,⁶² però la desconegué Guillem de Brocà,⁶³ que posteriorment adquirí l'exemplar de Barcelona en el qual anotà el 12 de juliol de 1917: *Les Constitucions synodals gironines del any 1593, son una vera troballa. May n'havia pogut veurer cap exemplar (no n'hi <h>a a la Curia de Girona) y gaire be duptaba de la seva existencia. Per ço s'ha d'acceptar el preu de 25 pts.* Per aquesta mateixa època mossèn Josep Gudiol i Cunill incorporà la descripció al manuscrit del seu treball inèdit *L'arqueologia litúrgica de la Província eclesiàstica Tarraconense*, que obtingué el Premi Martorell l'any 1917. Posteriorment l'han citada Antoni Pladevall i Josep M. Pons Guri,⁶⁴ i ha enriquit la bibliografia cincentista estampada a Barcelona.⁶⁵

Segons el canonge mossèn Tomàs Noguer i el jurista Josep M. Pons Guri, totes les constitucions d'aquesta edició serien del bisbe Jaume Caçador i haurien estat publicades en el sínode de l'any 1593;⁶⁶ tanmateix, se'n reconeixen de publicades pels seus predecessors des del segle XIV; i d'altra banda, en el títol que precedeix la publicació oficial de la compilació per

⁶¹ *Constitutionum Provincialum Tarraconensium libri quinque*, Tarragona, Felip Mei, 1593.

⁶² M. VIÑAS, «Disertación histórica y canónica sobre los sínodos diocesanos de Gerona», *Revista de Gerona*, 6 (1881), pàg. 45-46.

⁶³ G. M. de BROCÀ, *Taula de les stampacions de les constitucions*, pàg. 133.

⁶⁴ A. PLADEVALL, J. M. PONS GURI, «Particularismes catalans en els costumaris dels segles XIII-XVII», a *II Congrés Litúrgic de Montserrat*, vol. 3, Montserrat, 1967, pàg. 123.

⁶⁵ A. MILLARES CARLO, «Introducción al estudio de la Historia y Bibliografía de la imprenta en Barcelona», pàg. 104, núm. 15.

⁶⁶ T. NOGUER I MUSQUERAS, J. M. PONS GURI, «Constitucions sinodals de Girona», pàg. 96, en nota.

part del bisbe s'anuncien com a *Constitutiones Synodales antiquae, et recentiores Gerunden. ad quatuor precipuas partes redacte* (pàg. 1). Els continuadors de l'*España Sagrada* del pare Flórez esmenten trenta sinodals publicades pel bisbe Caçador⁶⁷ el nombre i l'ordre de les quals sembla manllevat a l'edició de les sinodals gironines impresa l'any 1691.⁶⁸

La compilació del bisbe Caçador recull cent quaranta constitucions i està dividida en quatre parts.

Les primera (pàg. 2-37) es refereix a la vida, la formació i el ministeri dels sacerdots (*de iis quae ad clericos pertinent*) i està dividida en deu títols amb un total de 53 constitucions: *de ordinibus recipiendis* (2); *de celebratione missarum* (7); *de vicariis seu clericis curatis* (2); *de horis canonicis* (4); *de vita et honestitate clericorum* (13); *de obedientia* (3); *de praebendis et dignitatibus et aliis beneficiis ecclesiasticis* (15); *de bonis clericorum* (3); *de clericis pueros edocentibus* (1); *de bannis* (1).

Segona part: sobre els rectors (*de iis quae spectant ad parrochos*) formada per 45 constitucions repartides en setze títols (p. 38-65): *de residentia* (3); *de ratione et modo instruendi populum* (5); *de sacramentis* (2); *de baptismo* (2); *de eucharistia* (2); *de poenitentia* (7); *de matrimonio* (2); *de aspersione aquae et salis, vulgo salpas* (1); *de sepulturis* (3); *de non admittendis in divinis* (2); *de notificandis domino episcopo* (4); *de inquirendis a parochis* (2); *de habendis a parochis* (2); *de cavendis a parochis* (3); *de celebratione synodi* (1); *de hiis circa quae parochi debet esse solliciti* (4).

Tercera part: sobre els fidels (*de iis quae populum concernunt*) constituïda per 28 constitucions dividides en quinze títols (pàg. 66-86) sobre la formació doctrinal que han de rebre, les obligacions dels obrers de les parròquies i dels baciners, i sobre els impius i excomunicats: *in quibus populus sit instruendus* (3); *de quibus populus monendus sit* (5); *de operariis et bacineriis* (5); *de impiis et sceleratis* (12); *de excommunicatis* (4).

Quarta part: sobre la cura de les esglésies (*de iis quae ad corpus ecclesiae pertinent*), constituïda per 14 constitucions dividides en quatre títols (pàg. 87-96): *de reverentia quae locis sacris debetur* (3); *de ornatu ecclesiarum* (3); *de custodia sanctissimi Corporis Domini* (2); *de hiis quae intus ecclesiam sunt aut fieri debent* (6).

⁶⁷ A. MERINO, J. de la CANAL, *España Sagrada*, vol. 44, pàg. 126-127.

⁶⁸ F. ROMAGUERA, *Constitutiones Synodales dioecesis Gerundensis*, Girona, 1691.

Moltes d'aquestes sinodals reflecteixen, o simplement s'adiuen, amb la voluntat reformadora pretridentina i posttridentina, especialment pel que fa a la vida sacerdotal i a la missió pastoral, però també regulen alguns costums i abusos introduïts en les esglésies o bé en les celebracions litúrgiques. Així, per exemple, hom mana expulsar de l'església i sotmetre a penitència dictada pel bisbe els qui cremen els cabells d'altri en la festa de la Candelera (pàg. 78). Hom imposa, sota pena d'excomunió, la llicència prèvia del bisbe per fer representacions sagrades (*passionis domini nostri Ihesu Christi vel aliorum divinarum mysteriorum representationes*, pàg. 80-81). Es prohibeix la distribució de ramets de flors o bé d'aigua rosada o bé perfumada durant l'ofertori de la missa, així com la utilització d'instruments musicals profans (*tympani seu tamburino et utriculi seu cornamusa*); les representacions en esglésies i cementiris, així com l'entrada a l'església amb armadura, ballesta o qualsevol altra arma (pàg. 88). Hom imposa excomunió *latae sententiae* i una multa de vint-i-cinc ducats als qui durant la celebració de la missa negociïn compres, vendes o coses similars, i hom prohibeix la celebració de reunions profanes o merament civils a les esglésies. La mateixa pena i multa és imposada a la celebració als monestirs, claustres, esglésies, capelles ermitanes i altres llocs sagrats, de ballades (*saltationes*), danses o balls (*chorae*), jocs (*ludi*), manifestacions deshonestes o libidinoses (*signa inhonesta et ad libidinem provocantia*), així com de comèdies i de representacions sacres (*representationes comoediarum neque etiam divinarum mysteriorum*, pàg. 89).

Aquesta compilació publicada pel bisbe Caçador tindria una vida efímera perquè l'any 1600 el bisbe Francisco Arévalo de Zuazo manà fer una nova compilació de les sinodals, gairebé la meitat de les quals, vuitanta, les havia publicades ell, que veuria la llum l'any 1606.⁶⁹ Marcava la fi d'una època i completava l'obra del bisbe Jaume Caçador.

⁶⁹ *Constitutionum Synodaliū Gerundensium libri quinque. Compilatae aeditae in ordinem redactae sub Francisco Arevalo de Cuaço episcopo Gerundense, de regio consilio, anno MDVI, Barcelona, 1606.* En el foli 11-12 es recull la constitució de l'any 1600 que mana fer la compilació.